

การจัดระเบียบสังคมไทยในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)

ธนาภณ จิตตภาทิตติกร *

บทนำ

การจัดระเบียบสังคม (social order) เป็นวิธีทางหนึ่งในการแก้วิกฤตการณ์ของสังคมไทยในปัจจุบัน ซึ่งกำลังได้รับการวิพากษ์วิจารณ์และนำไปเป็นแนวทางในการจัดการและเยียวยาปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นในสังคม ดังจะเห็นได้จากความพยายามในการจัดระเบียบสังคมทั้งการจัดระเบียบทางการเงิน การศึกษา สถาบันทางสังคม ความรัก ความคิดและการจัดระเบียบอื่นๆ

แนวทางและมาตรการในการจัดระเบียบสังคมไทยในปัจจุบัน ซึ่งถูกนำเสนอผ่านกลไกทางกฎหมาย อันเป็นเครื่องมือที่สำคัญของสังคม ซึ่งกลไกและมาตรการดังกล่าวมักอิงทฤษฎีทางตะวันตก¹ ซึ่งมักจะเห็นผลได้อย่างรวดเร็วและเป็นรูปธรรม อย่างไรก็ตาม การจัดระเบียบสังคมเพื่อจะให้เกิดผลอย่างจริงจังและยั่งยืนในระยะยาวจะต้องอาศัยกลไกและมาตรการอื่นๆ เข้ามาประกอบด้วย การอาศัยมาตรการทางด้านศาสนา จึงเป็นอีกมาตรการหนึ่งที่สำคัญและเชื่อมั่นว่าสามารถที่จะให้ผลได้อย่างยั่งยืน แม้ว่าจะได้ผลช้าก็ตาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมไทย ที่มีผู้ตั้งข้อสังเกตบ่อยครั้งว่าสังคมไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ มีพระสงฆ์และองค์กรทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักสำคัญ แต่ทำไมจึงเป็นสังคมที่เต็มไปด้วยปัญหาต่าง ๆ ทั้งปัญหาอาชญากรรม ยาเสพติด แหล่งอบายมุข รวมทั้งปัญหาการคอร์รัปชันที่เพิ่มขึ้นอย่างมากมาเป็นต้นจนในบางครั้งนำไปสู่การสรุปว่าพระพุทธศาสนาไม่เกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหาของสังคมหรือไม่สามารถที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้

การพิจารณาถึงแนวคิดและบทบาทของพระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทย จึงเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่ถูกนำเสนอเพื่อการจัดระเบียบและสร้างสรรค์สังคมไทย บทความนี้จึงศึกษาถึงทรรศนะของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญในยุคปัจจุบัน คือ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ซึ่งได้เสนอแนวคิดในการจัดระเบียบสังคมไทยผ่านแนวคิดและบทบาทของพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนา : รากฐานการจัดระเบียบทางสังคม

พระธรรมปิฎกได้ตั้งข้อสังเกตอย่างหนึ่ง ที่ทำให้พระพุทธศาสนาได้รับการมองไม่ครบถ้วน คือ ทัศนะที่ว่าพระพุทธศาสนาไม่เกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหาดังกล่าวของสังคมหรือไม่มีหลักการทางด้านสังคมที่ชัดเจน การเกิดวิกฤตการณ์ทางด้านเศรษฐกิจและสังคมในสังคมไทย พระพุทธศาสนาจึงไม่สามารถเข้าไปแก้ไขได้ เพราะพระพุทธศาสนาขาดหลักการแก้ปัญหาดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งทัศนะของนักปราชญ์ตะวันตกหรือผู้ที่จบมาจากทางตะวันตก ดังที่ท่านได้ตั้งข้อสังเกตว่า

" ในทัศนะของอาตมภาพ หนังสือส่วนใหญ่อันเกี่ยวกับพุทธธรรมคำสอนที่เขียนโดยปราชญ์ตะวันตก มักมุ่งประเด็นที่คำสอนในทางอภิปราย และจิตวิญญาณ หรือในทางจิตและการบำเพ็ญภาวนาเป็นสำคัญ น้อย

* อาจารย์ประจำหมวดวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ศูนย์วิชาการศึกษาทั่วไป มหาวิทยาลัยศรีปทุม

¹ แนวคิดในการจัดระเบียบสังคมตามนโยบายของกระทรวงมหาดไทย แม้จะมีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสังคมไทย แต่พื้นฐานของทฤษฎีดังกล่าวก็มีที่มาจากทฤษฎีอาชญาวิทยาที่เรียกว่า “นิเวศวิทยาอาชญากรรม (Crime Ecology)” ตามแนวคิดของ Clifford R. Shaw ซึ่งกำหนดโครงสร้างของเมืองออกเป็นเขต (Zone) เช่น แบ่งเป็นเขตที่มีการประกอบอาชญากรรมสูง เขตขยายศูนย์กลางธุรกิจ เขตที่อยู่อาศัย เขตชานเมือง เป็นต้น โปรดดู “การจัดระเบียบสังคม: บทวิเคราะห์...”

„2

ซึ่งท่านเห็นว่า ตามหลักการที่แท้จริงของพระพุทธศาสนาแล้ว พระพุทธศาสนาย่อมประกอบด้วยหลักธรรมวินัยเป็นหลักสำคัญ กล่าวคือ

1. **หลักธรรม** เป็นหลักคำสอนที่แสดงความจริง ความดีงาม เป็นเรื่องเนื้อหา หลักการ สิ่งที่ค้นพบ เน้นที่ชีวิตด้านใน ที่จิตใจและที่ตัวบุคคลหรือปัจเจกบุคคล
2. **หลักวินัย** คือ ระเบียบและการจัดระเบียบ เป็นเรื่องของรูปแบบ วิถีปฏิบัติตามหลักการ ข้อบัญญัติ การวางกฎและจัดระบบสังคมหรือชุมชนให้เป็นที่ไปตามความมุ่งหมายของหลักธรรม เน้นที่การแสดงออกหรือชีวิตด้านนอก ความเป็นอยู่ประจำวัน สภาพแวดล้อมสังคม ความสัมพันธ์และความรับผิดชอบต่อประโยชน์สุขร่วมกัน³

จากหลักธรรมวินัยดังกล่าวนี้ จึงเป็นหลักที่แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนานอกจากจะให้ความสำคัญในเรื่องของจิตใจของแต่ละบุคคลอันเป็นองค์ประกอบที่คงที่และเป็นแก่นของแต่ละบุคคลแล้ว พระพุทธศาสนายังให้ความสำคัญกับการจัดระเบียบหรือสภาพที่เอื้อต่อการที่จะพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น กล่าวอีกนัยหนึ่ง พระพุทธศาสนาได้พยายามจัดระเบียบสังคม เพื่อที่จะมุ่งพัฒนามนุษย์ให้สูงขึ้น พระพุทธศาสนาจึงเห็นว่า เป้าหมายของมนุษย์กับเป้าหมายของสังคมนั้น ควรจะไปด้วยกัน นั่นคือ การเข้าถึงธรรม

ในส่วนของบุคคลซึ่งเป็นเขตแดนที่พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญเป็นพิเศษนั้น ก็เพราะว่า ธรรมชาติของมนุษย์นั้น เป็นธรรมชาติที่คงตัว ที่ต้องได้รับการฝึกฝนและพัฒนา การจัดการ การฝึกหัดและพัฒนาบุคคลจึงควรเป็นส่วนที่สามารถฝึกฝนและพัฒนาได้ ไม่ขึ้นกับกาลเทศะ นอกจากนี้แล้ว บุคคลยังมีสถานภาพที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของสังคม ในฐานะพลเมืองหรือสมาชิกของสังคม เมื่อบุคคลดีแล้วหรือพัฒนาแล้ว สังคมย่อมจะดีและพัฒนาตามไปด้วย

ในส่วนของบุคคล พระพุทธเจ้าจึงให้ความสำคัญกับการจัดระเบียบโดยการพัฒนาทางด้านจิตใจเป็นแกนสำคัญ โดยมุ่งพัฒนาใน 3 ด้านให้เชื่อมโยงประสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน คือ

1. ในด้านพฤติกรรมหรือในด้านศีล มุ่งพัฒนาให้มีความสัมพันธ์ที่ถูกต้องดีงามกับบุคคลและสิ่งของภายนอก
2. ในด้านจิตใจหรือในด้านสมาธิ มุ่งพัฒนาให้จิตใจมีความสุข มีสมรรถภาพและศักยภาพที่จะคิดและพัฒนาได้

² พระราชวรมุนี(ประยูรค์ ปยุตโต). รากฐานพุทธจริยศาสตร์ทางสังคมเพื่อสังคมไทยร่วมสมัย. แปลจาก Foundations of Buddhist Social Ethics for Contemporary Thailand โดยวีระ สมบูรณ์, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เทียนวรรณ, 2528), หน้า3-4.

³ พระธรรมปิฎก(ประยูรค์ ปยุตโต). พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ 6, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538), หน้า 924.

3. ในสติปัญญาหรือในด้านปัญญา มุ่งพัฒนาให้มีความรู้ความเข้าใจในธรรมชาติตามที่เป็นจริง

เพื่อให้การพัฒนาบุคคลและการจัดระเบียบสังคมสามารถเชื่อมโยงและปรากฏเป็นรูปธรรม พระพุทธองค์จึงทรงจัดตั้ง “*สถาบันสงฆ์*” เป็นสถาบันตัวอย่างในทางสังคม และเพื่อให้เป็น “ชุมชนขนาดเล็ก ซึ่งท่านมุ่งหมายให้เป็นส่วนสำเร็จหรือส่วนเติมเต็มสมบูรณ์ของสังคม เป็นชุมชนอิสระที่ดำรงอยู่อย่างล้นพ้นสังคมส่วนรวมและธำรงรักษาธรรมะให้แก่สังคม”⁴

ภายใน “*สงฆ์*” จะมีระเบียบวินัยเป็นกฎเกณฑ์ที่สำคัญ เพื่อที่จะเป็นปัจจัยหล่อหลอมความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และเพื่อที่จะก่อให้เกิดความเสมอภาคเท่าเทียมกันในหมู่สงฆ์ สมาชิกในสังคมสงฆ์จึงมีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน กล่าวโดยสรุป สงฆ์เป็นตัวอย่างในการจัดระเบียบสังคมที่พระพุทธเจ้าได้ทรงดำเนินการจัดตั้ง ทั้งในรูปแบบการดำเนินชีวิตของสมาชิกสงฆ์ และความสัมพันธ์ของสมาชิก ตลอดจนหน้าที่และความรับผิดชอบของสมาชิกที่มีต่อชุมชนและสังคมด้วย และในขณะเดียวกัน พระพุทธองค์ก็ทรงประสงค์จะให้เกิดชุมชนเช่นสถาบันสงฆ์นี้ด้วย สถาบันสงฆ์จึงเป็นสังคมในอุดมคติที่มีการจัดระเบียบสังคมอย่างดีที่สุด

สถาบันสงฆ์กับการจัดระเบียบสังคมไทย

เมื่อสถาบันสงฆ์มีความมั่นคงและสามารถขยายตัวออกไปแล้ว สถาบันสงฆ์ก็กลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและได้กลายเป็นศูนย์กลางของสังคม โดยมีสมาชิกในสถาบันสงฆ์ คือ พระสงฆ์ ดำเนินบทบาทและหน้าที่อย่างจริงจังในการเผยแพร่ธรรมะ เพื่อจะจัดระเบียบความเป็นอยู่ในแต่ละชุมชนให้เกิดสันติสุขมากที่สุด

กล่าวเฉพาะในสังคมไทย เริ่มตั้งแต่การปรากฏตัวของรัฐไทยในสมัยกรุงสุโขทัย ก็จะพบว่า สถาบันสงฆ์ได้กลายเป็นองค์ประกอบของการดำรงอยู่ของสังคมไทย โดยมีพระสงฆ์ผู้มีความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ เกี่ยวจาริกไปในท้องถิ่นทั้งหลายทั้งหลาย ทำหน้าที่เผยแพร่ธรรมะ ดำเนินบทบาทในด้านการให้การศึกษาและการอบรมทั้งในส่วนของการดำเนินชีวิตทั่วไป และแม้กระทั่งในส่วนเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ สถาบันสงฆ์จึงได้รับการยอมรับและอุปถัมภ์ทั้งจากประชาชนทั่วไปและจากประมุขของรัฐ จนกลายเป็นสถาบันหลักในสังคมที่รับผิดชอบบทบาทในด้านการศึกษารัฐ

ลักษณะสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงบทบาทของสถาบันสงฆ์ที่มีส่วนอย่างสำคัญในการจัดระเบียบสังคมไทย ที่จะขอยกมากล่าวเป็นตัวอย่าง ก็คือ ประเพณีที่วัดเป็นศูนย์กลางการศึกษาเล่าเรียนของชุมชนและประเพณีการบวชเรียน⁵ ซึ่งเป็นการดำเนินบทบาทในการจัดระเบียบที่สำคัญของสถาบันสงฆ์ในสังคมไทยมาแต่โบราณ

ประเพณีที่วัดเป็นศูนย์กลางการศึกษาเล่าเรียนของชุมชน โดยมีพระสงฆ์เป็นครูผู้ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนนี้ น่าจะเริ่มมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย เมื่อพระเจ้าลิไทได้เสด็จครองราชย์ได้ 8 ปี แล้วก็ได้ทรงออกผนวชชั่วคราว ทรงค้นคว้าแต่งตั้งทางพระพุทธศาสนาขึ้นมา คือ เถกมิกถา และได้ทรงอุทิศพระมหาปราสาทให้เป็นที่เล่าเรียนของพระสงฆ์ ดังความในศิลาจารึกว่า

*"ครั้งนั้น มีพระโองการสั่งให้มุขอำมาตย์สร้างพระราชฤทธิมหาปราสาทนพสุรย์ และพระราชมนเทียรสถานพระพิฆเนศวร ... อภิเษกสมณพราหมณาจารย์ตบศิลาตั้งสงฆ์ทั้งหลาย เสด็จให้มาเล่าเรียนพระไตรปิฎกธรรมและศึกษาซึ่งศิลปศาสตร์วิชาการต่าง ๆ ในบริเวณมหาปราสาทนั้น"*⁶

⁴ พระราชวรมุนี, เรื่องเดิม, หน้า 9-10.

⁵ พระราชวรมุนี(ประยูรย์ ปยุตโต).การศึกษาของคณะสงฆ์ไทย : ปัญหาที่รอทางออก. (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2529), หน้า 2-10. และโปรดดูงานอื่น ๆ ที่สำคัญของพระธรรมปิฎก เช่น สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย, ปรัชญาการศึกษาไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จัดระเบียบสังคมตามคตินิยมแห่งสังฆะ เป็นต้น

⁶ อ้างใน. เรื่องเดียวกัน, หน้า 32.

นอกจากจะเป็นศูนย์กลางในการศึกษาเล่าเรียนของชุมชนโดยตรงแล้ว วัดยังทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางอื่น ๆ ด้วย ไม่ว่าจะเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ สถานที่พักผ่อน สถานที่ที่รับซื้อพิพาท สถานที่ที่ถืออาชีพหรือแม้กระทั่งเป็นสถานที่ระดมกำลังเพื่อการป้องกันประเทศเป็นต้น

ครั้นถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา พระพุทธศาสนาก็มีบทบาทในการจัดระเบียบสังคมมากยิ่งขึ้น เมื่อการบวชเรียนก็ได้กลายเป็นประเพณีการบวชเรียนอย่างแท้จริง เมื่อพระบาทสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงถวายที่ดินพระราชวังเป็นวัดและทรงสละราชสมบัติออกผนวชชั่วคราว แล้วโปรดให้พระราชโอรสและพระราชธิดาผนวชเป็นสามเณร ดังมีหลักฐานว่า น่าจะเป็นประเพณีที่เจ้านายทรงผนวช และผู้ลากมากดีบวช ซึ่งนับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาและเป็นธรรมเนียมเมืองที่สืบเนื่องมาช้านาน น่าจะมีมาแต่ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ดังจะเห็นได้ว่า พระมหากษัตริย์บางพระองค์ทรงเล่าเรียนพระธรรมวินัยจากพระสงฆ์ในวัดจนแตกฉานแล้ว เมื่อขึ้นครองราชย์แล้วก็จะทรงถ่ายทอดความรู้นั้น ด้วยการบอกหนังสือพระที่พระราชวังอีกต่อหนึ่ง อันเป็นเหตุให้ความสัมพันธ์ทางการศึกษาระหว่างวัดและวัง วัดและราษฎรเป็นไปอย่างใกล้ชิดและสนิทสนมกันมากขึ้น⁷ ดังจะเห็นได้ว่า เมื่อถึงอยุธยาครั้งที่ 2 ประเพณีการบวชเรียนและการที่เด็กไปเล่าเรียนที่วัดก็แพร่หลายมากยิ่งขึ้น ทำให้ประชาชนนิยมสร้างวัด จนมีคำกล่าวกันว่า “เมื่อครั้งบ้านเมืองดี เขาสร้างวัดให้ลูกเล่น” ประเพณีการบวชเรียนดังกล่าวนี้ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งในการจัดระเบียบสังคม โดยคนไทยก่อนที่จะมีชีวิตครองเรือนตามปกติหรือเข้ารับราชการนั้น จะต้องผ่านการฝึกฝนอบรมจากสถาบันสงฆ์ก่อนให้เป็นคนที่มีศีลธรรม มีความรับผิดชอบต่อตนเอง ครอบครัว และชุมชน นอกจากนี้การสร้างวัดเพื่อให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนนั้น ๆ ก็เพื่อให้แต่ละคนในชุมชนได้มาใช้สอยประโยชน์ร่วมกัน เพื่อให้เป็นศูนย์กลางในการบริหารชุมชนในด้านต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว และเพื่อเป็นศูนย์กลางหรือหัวใจที่สำคัญของชุมชนที่จะเป็นแหล่งสร้างค่านิยม คุณธรรมเพื่อความดีงามของชุมชนนั้น ๆ ลักษณะดังกล่าวนี้จึงเป็นการจัดระเบียบที่สำคัญ เพราะในบริเวณวัดจะเป็นสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการสร้างสรรค์ความดีงามต่าง ๆ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ เป็นบ่อเกิดแห่งความดีงามและคุณธรรมนั่นเอง

บทบาทของประเพณีการบวชเรียนที่มีต่อการจัดระเบียบสังคมไทยนี้ ได้ดำเนินต่อมาจนกระทั่งถึงรัชกาลที่ 5 อันเป็นยุคที่บ้านเมืองกำลังเปลี่ยนแปลงไปสู่การเป็นสังคมสมัยใหม่ ตามแบบอย่างตะวันตก บทบาทดังกล่าวนี้ก็เริ่มลดน้อยลงไป เมื่อระบบบ้านเมืองสมัยใหม่ได้เข้ามามีบทบาทในการจัดระเบียบสังคมไทยแทน ไม่ว่าจะเป็นสถาบันการศึกษา คือ โรงเรียน หรือสถาบันทางการแพทย์ ศาลเป็นต้น

ในปัจจุบันสถาบันพระพุทธศาสนายังมีคุณค่าต่อสังคมไทยอย่างมากมายมหาศาล ความพยายามรื้อฟื้นบทบาทของพระพุทธศาสนาขึ้นมาใช้ในสังคมไทย จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ เพราะอย่างน้อยที่สุดวัดในสังคมไทยก็เป็นทุนทางสังคมอันยิ่งใหญ่ 7 ประการ⁸ คือ ทุนทางปัญญา เป็นภูมิปัญญาที่เกิดจากพระพุทธเจ้า และเป็นภูมิปัญญาที่ได้รับการสั่งสมและเผยแพร่มานานกว่าสองพันปี สามารถที่จะใช้ในการสร้างสรรค์และพัฒนาชีวิต สังคมและธรรมชาติอย่างไม่มีการสูญหายไหนจะเท่าเทียมได้ ทุนทางศรัทธา เป็นพลังแห่งการสร้างสรรค์ที่สั่งสมมานานและต้องใช้เวลาในการสั่งสมและสร้างสรรค์ เมื่อมีศรัทธาแล้วย่อมก่อให้เกิดการสร้างสรรค์ความดีงามต่าง ๆ ได้อย่างมีพลัง ทุนทางวัตถุ คือ บริเวณวัด อาคารสถานที่ต่าง ๆ มากมาย ซึ่งสามารถนำเอาไปใช้เป็นศูนย์กลางในการทำประโยชน์ให้กับสังคมได้ ทุนทางบุคลากร เฉพาะพระภิกษุสามเณรก็มีมากกว่า 300,000 รูป ซึ่งเป็นทุนทางบุคลากรที่ยิ่งใหญ่และมีคุณภาพ หรือแม้เพียงพระสงฆ์ 1-2 รูปที่มีคุณภาพ ก็สามารถสร้างสรรค์สังคมได้อย่างที่คนทั่วไปไม่สามารถจะทำได้ ทุนที่เป็นทรัพย์สิน ที่วัดเป็นสถานที่เคลื่อนย้ายเงินทองของชุมชนให้เป็นประโยชน์กับชุมชนหรือสังคม และเป็นสถานที่ใกล้เคียงและช่วยหมุนเวียนทรัพยากรให้ประโยชน์กับคนในชุมชน โดยผ่านแนวคิดเรื่องการทำบุญ ทุนทางจิตวิญญาณ เป็นทุนที่

⁷ พระราชวรมุนี (ประยูรค์ ปยุตโต). “คำนำ”. ใน ชาย โทษิตดา. *มหาวิทยาลัยสงฆ์ในสังคมไทย*. (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2522), หน้า 9.

⁸ ประเวศ วะสี. “วัดคือทุนทางสังคมอันยิ่งใหญ่”. *เสถียรธรรม*. 40 (9 มกราคม - เมษายน 2542) : 21-25.

สังคม สิ่งแวดล้อม สุขภาพ ตลอดจนการเรียนรู้ทั้งหมดเข้าด้วยกัน

เมื่อมีสถาบันตามแบบอย่างสังคมตะวันตกขึ้นมาในสังคมไทยแล้ว แนวทางการพัฒนาสังคมไทยก็เป็นที่ไปตามแบบอย่างของตะวันตก โดยละเลยพื้นฐานเดิมของสังคมไทย กล่าวคือ เป็นการพัฒนาที่มุ่งเน้นไปสู่การผลิตและมุ่งสู่ความมั่งคั่งของส่วนบุคคลเป็นสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติขึ้นครั้งแรกใน พ.ศ. 2504-2509 นั้น ก็ถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นการพัฒนาตามแบบอย่างตะวันตกอย่างเต็มที่ ครอบคลุมถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 จึงเริ่มมีการทบทวนทิศทางและแนวโน้มการพัฒนาประเทศว่า มีปัญหาอะไรบ้างที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ผลที่เห็นได้ชัดเจนก็คือ เศรษฐกิจดี แต่สังคมมีปัญหา และการพัฒนามีแต่ความเสื่อมโทรม ภาวะดังกล่าวนี้ได้นำไปสู่วิกฤตการณ์ในสังคมไทย ใน ปี 2540 เมื่อมีการประกาศลดค่าเงินบาท ภาวะวิกฤตดังกล่าวนี้ ส่งผลต่อความเสียหายในทางด้านเศรษฐกิจไม่เฉพาะในประเทศไทยเท่านั้น หากแต่ส่งผลกระทบต่อไปทั่วโลกด้วย

ในขณะที่สังคมไทยกำลังประสบกับวิกฤตการณ์ทางด้านเศรษฐกิจ แต่ในอีกด้านหนึ่งกลับปรากฏว่า สถาบันที่เป็นตัวแทนความเจริญสมัยใหม่ตามแบบอย่างตะวันตกกลับมีความเจริญอย่างมากมาย ทั้งสถานแหล่งบันเทิง สถานที่ท่องเที่ยวในยามราตรี เป็นต้น

พระธรรมปิฎกได้วิเคราะห์วิกฤตการณ์เหล่านี้ไว้ว่า

“ ประเทศไทยปัจจุบัน มิได้มีเฉพาะวิกฤตเศรษฐกิจเท่านั้น วิกฤตเศรษฐกิจนั้นเป็นเรื่องเบาหรือเป็นเรื่องเล็กกว่า เป็นเรื่องที่ปรากฏให้เห็นบนผิวหน้าเท่านั้น แต่เรามีวิกฤตที่ร้ายแรงยิ่งกว่าอยู่เบื้องหลัง และเราได้เดินเข้าสู่วิกฤตนี้มานานพอสมควรทีเดียว... วิกฤตอะไรที่อยู่เบื้องหลังวิกฤตเศรษฐกิจ ขอเรียกว่า วิกฤตคุณภาพมนุษย์ เราอยู่ในภาวะนี้มานานแล้ว ”⁹

ดังนั้น ไม่ว่าสังคมไทยจะประสบกับวิกฤตอะไรก็ตาม สิ่งที่อยู่เบื้องหลังวิกฤตการณ์เหล่านั้น และเป็นสิ่งที่เปิดช่องให้เกิดวิกฤตก็คือ คุณภาพของคนไทยเอง ที่ไม่สามารถที่จะพัฒนาตนเองให้มีความรู้ความเข้าใจในสภาพสังคมสมัยใหม่ได้ พระธรรมปิฎกวิเคราะห์ว่า สังคมไทยมีปัญหาที่สำคัญอยู่ 2 ประการ ที่นำไปสู่ภาวะวิกฤต กล่าวคือ

1. ลัทธิบริโภคนิยม
2. ลัทธิหรือผลลบลับันดาล¹⁰

เมื่อย้อนกลับไปดูการพัฒนาสังคมไทยให้มีความทันสมัยตามแบบอย่างตะวันตกนั้น จะเห็นได้ว่า สังคมไทยมีความตื่นตัวที่จะรับเอาความเจริญตามแบบอย่างตะวันตกในทุก ๆ ด้าน โดยมีความมุ่งหมายสำคัญที่อยู่เบื้องหลังการรับเอาอารยธรรมตะวันตก คือ ความต้องการความเจริญสมัยใหม่ และสิ่งที่เข้ามาพร้อมกับสังคมสมัยใหม่นั้นก็คือ ลัทธิบริโภคนิยม คือ การรับเอาความเจริญสมัยใหม่ต่าง ๆ ที่ต่างประเทศผลิตไว้แล้วเข้ามาใช้ในสังคมไทย โดยไม่ต้องลงมือผลิตเอง ยิ่งบริโภคได้มากเท่าไรก็ยิ่งถือว่า มีความเจริญมากเท่านั้น ปัญหาดังกล่าวนี้ จึงนำไปสู่การแข่งชิงทรัพยากรและสิ่งอื่น ๆ เพื่อให้ตนเองให้ได้บริโภคมากที่สุด และนำไปสู่การขาดระเบียบวินัยในสังคม โดยไม่สนใจว่า กิจกรรมที่ดำเนินการอยู่นั้นจะส่งผลเสียหายอย่างไรต่อสังคมหรือต่อส่วนรวมบ้าง ลัทธิ

⁹ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). เจอวิกฤต จะเลือกวิวัฒน์หรือจะเอาวิบัติ. พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหิดล, 2543), หน้า 5.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 5.

สังคมไทยในกระแสระเบียบโลกใหม่

นับเป็นเวลาหลายศตวรรษที่พระพุทธศาสนาแบบเถรวาทได้หยั่งรากลึกลงในสังคมไทย จนได้กลายเป็นแม่แบบ และต้นตอของจารีตทางพระพุทธศาสนาในไทย และได้เป็นแหล่งที่มาแห่งคุณค่าและโลกทัศน์ของคนไทยในด้านต่าง ๆ พระพุทธศาสนากับชนชาติไทยจึงมีความสัมพันธ์แนบแน่นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทั้งในทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม จนกล่าวได้ว่า "ประวัติศาสตร์ของชนชาติไทย เป็นประวัติศาสตร์ของชนชาติที่นับถือพระพุทธศาสนา" ¹¹ พระพุทธศาสนาจึงเป็น สัญลักษณ์และพื้นฐานของความผูกพันของคนในชาติและเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติ ความเจริญรุ่งเรืองของชาติและสถาบันพระมหากษัตริย์ จึงมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา และในทำนองเดียวกันความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาก็บ่งชี้ถึงความเจริญรุ่งเรืองของชาติและความสถาพรของสถาบันพระมหากษัตริย์ด้วย ดังนั้น ความมั่นคงของชาติ ศาสนาและสถาบันพระมหากษัตริย์จึงไม่อาจจะแยกจากกันได้ ¹² ความสัมพันธ์ดังกล่าวแสดงผ่านบทบาทของพระสงฆ์ที่นอกจากจะมีความใกล้ชิดประชาชน เป็นที่พึ่งทางใจ ให้บริการทางศาสนกิจต่าง ๆ แล้ว ยังทำหน้าที่ให้บริการอื่นแก่ชุมชน เช่น เป็นครูสอนหนังสือ เป็นหมอแผนโบราณ เป็นผู้ดำเนินการพัฒนาต่าง ๆ ในขณะที่เดียวกัน ประชาชนและชนชั้นผู้ปกครองต่างก็ให้การความอุปถัมภ์และพิทักษ์พระพุทธศาสนาและพระสงฆ์ อันเรียกได้ว่า เป็นการกระทำหน้าที่กับการปรับโครงสร้างและหน้าที่ ที่แต่ละส่วนประกอบของสังคมจะพึงปฏิบัติต่อกัน ¹³ ลักษณะดังกล่าวนี้ดำเนินมาเป็นเวลาช้านานในสังคมไทย ครอบงำกระทั่งอารยธรรมตะวันตกได้เริ่มไหลบ่าเข้ามาสู่สังคมไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 เป็นต้นมา สถาบันสงฆ์ที่เคยเป็นสถาบันหลักของสังคมไทยและทำหน้าที่ในด้านต่าง ๆ ต่อสังคมไทยมาช้านาน เริ่มสูญเสียบทบาทและไม่สามารถที่จะทำหน้าที่ในการกำหนดคุณค่าให้กับสังคมไทยได้อีก รวมทั้งไม่สามารถที่จะเป็นผู้นำสังคมในการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเจริญสมัยใหม่ได้ แต่สิ่งที่เริ่มเข้ามาทำหน้าที่แทนพระพุทธศาสนาก็คือ โลกทัศน์แบบวิทยาศาสตร์ตามแบบอย่างตะวันตก พร้อมกันนั้น พระพุทธศาสนาเองก็ถูกอธิบายและตีความให้สอดคล้องกับวิทยาศาสตร์ โดยมีลักษณะเป็นแบบมนุษย์นิยมมากยิ่งขึ้น ¹⁴ ประชาชนและสถาบันต่าง ๆ ในสังคมก็เลยถูกปล่อยปละละเลยไปรับเอาความเจริญแบบตะวันตกโดยขาดการประสาน จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเจริญสมัยใหม่ในสังคมไทย เป็นไปอย่างไม่เป็นระเบียบและนำไปสู่ปัญหาต่าง ๆ อย่างมากมาย โดยเฉพาะความตื่นเต้นที่จะรับหรือบริโภครวมความเจริญแบบตะวันตก ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมไทยนี้จึงมีลักษณะพิเศษอย่างที่พระธรรมปิฎก (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) กล่าวไว้ว่า

"ความเจริญในสังคมไทยที่เปลี่ยนแปลงไปสู่ความเจริญสมัยใหม่นี้ ไม่ได้เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เสร็จสิ้นภายในตัวของมันเอง คือ ไม่ได้เป็นกระบวนการสืบเนื่องที่เกิดขึ้นในเนื้อตัวของมันเอง อย่าง

¹¹ พระธรรมปิฎก (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ. พิมพ์ครั้งที่ 10, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, 2543), หน้า 1.

¹² สมบูรณ์ สุขสำราญ. พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม. (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527), หน้า 39.

¹³ สมบูรณ์ สุขสำราญ. พุทธศาสนากับความชอบธรรมทางการเมือง : กรณีเปรียบเทียบประเทศไทย ลาวและกัมพูชา. (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534), หน้า 16 - 17.

¹⁴ พระไพศาล วิสาโล. พระธรรมปิฎก (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) กับอนาคตของพุทธศาสนา. (กรุงเทพมหานคร : กองทุนมูลนิธิธรรมเพื่อการศึกษาและปฏิบัติธรรม, 2542), หน้า 6-7.

... แต่สังคมของเราไม่
 เป็นอย่างนั้น เป็นสังคมที่เกิดความเจริญแบบนี้เพราะถูกกระทบจากภายนอก (เป็นการเปลี่ยนแปลงที่
 ไม่ได้เกิดจากเนื้อตัวของตนเอง ก็ทำให้เกิดลักษณะที่ไม่พอดีขึ้น คือ มีการข้ามขั้นตอนกัน ได้มาก..."
 15

ภาพความเจริญของสังคมไทยดังกล่าว จะเห็นได้อย่างชัดเจนจากงานเขียนทางวิชาการของ Norman Jacobs คือ
 "ทันสมัยแต่ไม่พัฒนา"¹⁶ อันเป็นงานเขียนที่พระธรรมปิฎกใช้อ้างอิงในการอธิบายสภาพของสังคมไทย กล่าวคือ เป็นภาวะที่
 ประเทศไทยมีศิครามใหญ่โตหรูหรา มีสิ่งของเครื่องใช้ฟุ่มเฟือยสะดวกสบายแทบทุกอย่าง มีสถาบันต่าง ๆ ทั้งทางด้านสังคม
 เศรษฐกิจและการเมืองที่ทันสมัยตามแบบอย่างประเทศตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการตามแบบอย่างอเมริกา ดังท่านได้ตั้งข้อสังเกต
 ว่า

"เราปฏิเสธไม่ได้ว่า สังคมไทยมีความโน้มเอียงที่จะตามสังคมตะวันตก พุดให้ชัดก็ได้ว่า
 นิยมอเมริกัน แม้เราจะคิดเถียงว่าเขาบ้าง แต่สภาพความจริงก็เป็นอย่างนั้น เราเอาอเมริกาเป็นแบบใน
 เรื่องราวหลายอย่าง ในกิจการเป็นอันมาก มีอะไรเกิดขึ้นในสังคมอเมริกันรู้สึกว่าคุณในสังคมของเรามี
 ความตื่นตัวและตื่นเด่นที่จะรับ..."¹⁷

แต่ลักษณะดังกล่าวนี้เป็นเพียงเปลือกนอกของสังคมไทย ส่วนเนื้อหายังเต็มไปด้วยปัญหาต่าง ๆ อย่างมากมายทั้ง
 ปัญหาการยึดถือค่านิยมตามแบบอย่างตะวันตก ปัญหาการขาดระเบียบวินัย อาชญากรรม สถานอบายมุข การพัฒนาที่ไม่สมดุลเป็น
 ต้น โดยเฉพาะค่านิยมตามแบบอย่างตะวันตก ซึ่งพระธรรมปิฎกเห็นว่า เป็นปัญหาที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทยมากและเป็นปัญหาที่
 แยกต่างไปจากสังคมอื่น ๆ ในแง่ที่ว่า บางอย่างคนไทยตามแต่เปลือก ไม่ได้เอาเนื้อมาด้วย บางอย่างตามฝรั่งแต่ล้ำหน้าฝรั่ง
 บางอย่างตามฝรั่ง แต่ตามไม่ครบกระบวนการ บางอย่างไปตามในเรื่องที่ฝรั่งเองก็คิดอยู่แล้ว ก็เลยคิดไปด้วย¹⁸ สังคมไทยจึงค่อนข้างมี
 ลักษณะที่รับเอาส่วนที่อ่อนแอของวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามา พร้อมกับคงส่วนที่อ่อนแอของสังคมไทยไว้

การจัดระเบียบสังคมไทยจากรากฐานพระพุทธศาสนา

พระธรรมปิฎกเห็นว่า ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้เป็นเรื่องสำคัญที่จะส่งผลร้ายต่อสังคมไทยมาก การที่จะแก้ไขและจัดระเบียบ
 สังคมไทยที่จะได้ผลอย่างจริงจังนั้น จึงต้องลงลึกไปถึงรากฐานของปัญหา คือ การเข้าไปแก้ไขที่ฐานความคิดทั้งของไทยและ

¹⁵ พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต). สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย. (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2527), หน้า
 64-65.

¹⁶ Norman Jacobs. **Modernization Without Development : Thailand as an Asian Case Study.** (New York : Praeger Publishers, 1971), 420 pp. Cited in. Phra Rajavaramuni (Prayudh Payutto). **Looking to America to Solve Thailand's Problems.** Trans. by Grant A. Olson, (Bangkok : Sathirakoses-Nagapradipa Foundation, 1987), p. 5.

¹⁷ **Ibid.**, p.6.

¹⁸ พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต). มองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย. พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณ
 ราชวิทยาลัย, 2528), หน้า 92.

การแก้ไขปัญหของสังคมในปัจจุบัน พระธรรมปิฎกได้เสนอทางออกโดยการวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นในยุคปัจจุบันนี้ว่า มีลักษณะเป็นอย่างไร โดยท่านได้เน้นการวิเคราะห์ถึงสังคมของอเมริกาเป็นพิเศษ

" การที่ยกเอาตัวอย่างปัญหาในสังคมอเมริกันขึ้นมาว่านี้ มิใช่หมายความว่า สังคมอเมริกัน เป็นสังคมที่เลวร้ายกว่าสังคมอื่น ๆ ยังมีหลายประเทศที่มีปัญหาสังคมที่เลวร้ายรุนแรงยิ่งกว่าสังคมอเมริกัน แต่สังคมอเมริกันนั้นปรากฏตัวเด่นออกมาในยุคปัจจุบันว่า เป็นสังคมที่นิยมความเป็นอิสระเสรี มีสมานภาพและเป็นตัวชูในเรื่องสิทธิมนุษยชน พร้อมกันนั้นผู้คนจำนวนมากในโลกปัจจุบันก็ชื่นชมเชื่อถือด้วยความไม่รู้ชัดเจนล่องหน ถึงกับเหมือนจะเอาสังคมอเมริกันเป็นแบบอย่างในการสร้างสรรค์สังคมแห่งสันติสุข... บุคคลที่คิดสร้างสรรค์จะต้องรู้เข้าใจอย่างถูกต้องและเท่าทัน ทั้งนี้เพื่อป้องกันมิให้หลงละเลิงเห่อหิมและตกอยู่ในความประมาท"¹⁹

พร้อมกันนี้ ท่านยังได้ให้ข้อคิดกับประเทศต่าง ๆ ที่กำลังเอาอเมริกาเป็นแบบอย่างการพัฒนาไว้ว่า

" แม้แต่ว่า ถ้าใครยอมรับสังคมอเมริกันว่า เป็นสังคมที่เจริญรุ่งเรืองดีมีความสุขที่สุด ก็จะได้คิดขึ้นว่า แม้แต่สังคมที่ถือว่าอยู่ในกฎกติกาพัฒนาแล้วอย่างสูงสุดของโลกเวลานี้ ก็ยังอยู่ห่างไกลจากความเป็นสังคมที่พึงปรารถนา..."²⁰

ท่านจึงได้วิเคราะห์ปัญหาในสังคมปัจจุบันว่า วิกฤตการณ์ต่าง ๆ ที่มนุษย์ประสบอยู่ในขณะนี้ มีรากฐานมาจากแนวความคิด ทัศนคติและค่านิยมที่ผิดพลาดของประเทศตะวันตกที่มีอิทธิพลครอบงำโลกอยู่ในขณะนี้ ซึ่งมีรากฐานมาจากอารยธรรมกรีกอันเป็นพื้นฐานของอารยธรรมตะวันตกที่สำคัญ 2 ประการคือ²¹

ประการแรก แนวความคิดในการพิชิตธรรมชาติ หรือความเชื่อที่ว่า ความสำเร็จของมนุษย์อยู่ที่การพิชิตหรือเอาชนะธรรมชาติได้ แนวความคิดนี้ก็คือการมองมนุษย์แยกต่างหากจากธรรมชาติแวดล้อม และเมื่อมองมนุษย์ว่าเป็นต่างหากจากธรรมชาติแล้ว ก็มองต่อไปว่า มนุษย์นั้นอยู่เหนือธรรมชาติ เป็นนาย เป็นผู้พิชิต เป็นผู้สามารถเข้าไปจัดการ ควบคุมและบริโภครวมธรรมชาติได้ตามความพอใจและความสามารถของตน ซึ่งเป็นที่มาของการพัฒนาทางด้านวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและอุตสาหกรรม ที่ทำให้โลกมีความเจริญก้าวหน้าอย่างที่เป็นอย่างในปัจจุบัน

ประการที่สอง ความสุขของมนุษย์อยู่ที่การมีวัตถุปรนเปรอ อันเป็นแนวคิดที่พ่วงมากับการพัฒนาอุตสาหกรรม ซึ่งต่อมาแนวความคิดนี้ก็พัฒนามาเป็นวัตถุนิยมและแปรเป็นบริโภคนิยมในที่สุด

¹⁹ Phra Dhammapitaka (P.A.Payutto). **Human Rights : Social Harmony or Social Disintegration.** 2 nd., (Bangkok : Sahadhammic Ltd.,1998), p.39.

²⁰ **Ibid.**, p.40.

²¹ พระธรรมปิฎก(ประยุทธ์ ปยุตโต). **พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์.** พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : มุลินธิพุทธธรรม, 2537), หน้า 36 – 37 และงานนิพนธ์อื่น ๆ ของท่านมักจะเน้นถึงความเชื่อดังกล่าวนี้เสมอ จะแตกต่างกันบ้างก็ตรงการขยายความและการยกตัวอย่างงานเขียนของนักวิชาการทางประเทศตะวันตกที่เขียนเกี่ยวกับเรื่องนี้โปรดดู. พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ 21 (2537) การพัฒนาที่ยั่งยืน (2540) พระธรรมทูตไทย : เบิกทางสู่อารยธรรมใหม่ .(2543) เป็นต้น

“มนุษย์ก็คิดว่า เมื่อไรเราเอาชนะธรรมชาติได้ เราก็สามารถที่จะปรุงแต่งประดิษฐ์สร้างสรรค์ วัตถุอะไรต่าง ๆ ขึ้นมาบำรุงบำเรอตนให้พรั่งพร้อม เมื่อนั้นเราก็จะมีความสุขอย่างสมบูรณ์ แล้วก็ค้นคว้าวิชาการ มาทำการต่าง ๆ ตามแนวคิดนี้ ความเจริญก็เกิดขึ้นมากมายในยุคที่ผ่านมา ซึ่งเรียกกันว่า ยุคอุตสาหกรรม... วิทยาศาสตร์ในยุคที่ผ่านมา เป็นวิทยาศาสตร์ที่รับใช้อุตสาหกรรม”²²

โดยนัยนี้ มนุษย์ในปัจจุบันจึงมีปัญหาคือความสัมพันธ์ทั้งในระดับความสัมพันธ์กับธรรมชาติและความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน อันนำไปสู่การเป็นปฏิปักษ์ต่อธรรมชาติและแก่งแย่งหาผลประโยชน์แบบเห็นแก่ตัวโดยอาศัยเทคโนโลยีสมัยใหม่ สภาพการณ์ดังกล่าวนี้จึงนำมาซึ่งหายนะและวิกฤตการณ์ต่าง ๆ มากมายมาสู่มนุษย์และสังคม อารยธรรมในปัจจุบันจึงมิใช่อารยธรรมที่แท้จริง เป็นเพียงนาครธรรม(Civilization)²³ เท่านั้น

นอกจากแนวความคิดใหญ่ ๆ สองสายดังกล่าวมาแล้ว ท่านยังเห็นว่า ยังมีทัศนคติที่เจริญควบคู่มาด้วยกันที่เป็นปัจจัยแก่กันกับแนวความคิดที่กล่าวมา ช่วยเสริมให้สังคมยุคนี้มีปัญหาที่เป็นลักษณะเฉพาะตัวหนักขึ้นไปอีก กล่าวคือ²⁴

ประการแรก คือทัศนคติแบบชำนาญพิเศษเฉพาะด้าน เฉพาะทาง(Specialization) ยุคอุตสาหกรรมจึงเป็นยุคแห่งความชำนาญเฉพาะทางที่วิทยาการต่าง ๆ ได้มีการแบ่งซอยออกไป ให้มีการศึกษาแนวตั้งลงไปทิศทางนั้น ๆ เจาะลึกเฉพาะด้านของตนมาก แต่ขาดการเชื่อมโยงประสานกับแดนความรู้ความชำนาญด้านอื่น ๆ จนกระทั่งเกิดความหลงผิดไปว่า วิทยาการในสายของตนนั้นสามารถแก้ปัญหาของมนุษย์ได้ทุกอย่าง

ประการที่สอง ทัศนคติที่ว่า มนุษย์สามารถแก้ปัญหาจริยธรรมได้โดยไม่ต้องใช้ปัจจัยหรือวิธีการทางจริยธรรม กล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ จะแก้ปัญหาทางศีลธรรมและจริยธรรมด้วยวิธีการทางด้านวัตถุ ด้วยความเชื่อที่ว่า ถ้าพัฒนาวัตถุให้พรั่งพร้อมแล้ว ปัญหาทางด้านจริยธรรมก็จะหมดไปเอง ไม่ต้องพัฒนามนุษย์ ไม่ต้องพัฒนาจิตใจ ดังในวงการเศรษฐศาสตร์มีความเชื่อกันว่า “ถ้าเศรษฐกิจดีแล้ว ปัญหาจริยธรรมก็ไม่มี”

ทัศนคติดังกล่าวมานี้ ท่านเห็นว่า เป็นสิ่งที่ผิดพลาดเป็นอย่างยิ่ง เพราะ

“เมื่อขาดจริยธรรมเสียแล้ว ความเจริญก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์ผ่านทางเทคโนโลยีแม้แต่ที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ก็กลายเป็นเพิ่มช่องทางแห่งภัยอันตรายที่จะเข้ามาถึงตัวมนุษย์ให้มากขึ้น จนเกิดภาวะที่เหมือนกับว่า วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยียิ่งเจริญ ภัยอันตรายของมนุษย์ก็ยิ่งเพิ่มมากขึ้นและร้ายแรงยิ่งขึ้น หรืออาจถึงกับเกิดเป็นความหมายใหม่ขึ้นมาว่า ความเจริญก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี คือ การเพิ่มภัยอันตรายแก่โลกมนุษย์”²⁵

ท่านมีความเห็นตรงข้ามว่า “ยิ่งวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเจริญขึ้นเท่าใด จริยธรรมก็ยิ่งทวีความจำเป็นมากขึ้น และสวัสดิภาพของมนุษย์ก็ยิ่งต้องการจริยธรรมมากขึ้นเท่านั้น”²⁶

²² เรื่องเดียวกัน. หน้า 36.

²³ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). กระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคนสู่ประชาธิปไตย. พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, 2543), หน้า 12.

²⁴ พระธรรมปิฎก. พุทธศาสนานิวฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์. อ้างแล้ว, หน้า 38 — 41.

²⁵ เรื่องเดียวกัน. หน้า 24.

²⁶ เรื่องเดียวกัน.

นอกจากนี้แล้ว ปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกันในปัจจุบันนี้ก็ยังมีปัญหามากยิ่งขึ้น ทั้งปัญหาในเรื่องการแบ่งแยกเบียดเบียนข่มเหงกันด้วยวิธีการต่าง ๆ ดังท่านได้ยกกรณีที่เป็นตัวแทนของอารยธรรมในปัจจุบันที่ได้รับความสนใจเป็นพิเศษ คือ เรื่องสิทธิมนุษยชน(human rights) ซึ่งท่านเห็นว่า

“คำว่า สิทธิมนุษยชน (*human rights*) เป็นต้นนี้ เกิดจากภูมิหลังในประวัติศาสตร์ที่มนุษย์อยู่มาด้วยการดิ้นรนต่อสู้ เมื่อมนุษย์ยังอยู่ในระบบความคิดแบบแบ่งแยกแข่งขันกัน หลักสิทธิมนุษยชน เป็นต้นนั้น ก็จะเป็นหลักประกันสำหรับปกป้องตัว ไม่ให้ฝ่ายอื่นเข้ามาครอบงำทำลายได้... หลักการเหล่านี้เป็นแนวความคิดที่ยังมีลักษณะเป็นเชิงลบหรือ *negative* คือ ก้าวมาได้เพียงถึงขั้นที่ว่า ... (เป็น) หลักประกันที่จะมาช่วยป้องกันตัวให้พ้นจากการเบียดเบียนของกันและกัน ทำให้เกิดมีกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ขึ้น ... เป็นสิ่งที่พอใช้ไปก่อนสำหรับโลกยุคที่มนุษย์ยังมีแนวคิดแบบแบ่งแยกเท่านั้น ซึ่งไปไม่ได้ไกล วิธีปฏิบัติตามหลักการเหล่านี้จะนำมนุษย์ให้ก้าวไปได้แค่การประนีประนอมหรือ *compromise* เท่านั้น”²⁷

ด้วยทัศนคติเช่นนี้ ท่านจึงได้ทำการวิพากษ์วิจารณ์ศาสตร์ต่าง ๆ ในปัจจุบันด้วยแนวคิดทางพระพุทธศาสนา โดยท่านเห็นว่าปัญหาต่าง ๆ ของสังคมในปัจจุบันนี้ก่อตัวขึ้นบนฐานข้างในจิตใจของมนุษย์นี้เอง²⁸ เกิดจากเหตุสำคัญในจิตใจของมนุษย์ ทำให้มนุษย์ออกไปแสดงบทบาทต่าง ๆ มากมายในโลก มี 3 สาเหตุสำคัญที่เป็นแรงจูงใจเบื้องหลังพฤติกรรมของมนุษย์ในปัจจุบัน คือ *ตัณหา* คือ ความต้องการผลประโยชน์ แสวงหาผลประโยชน์ ซึ่งเป็นลักษณะปัญหาสำคัญในปัจจุบันที่ทำให้ระบบของสังคมเป็นตัวผลักดันให้คนมีสภาพจิตใจที่แสวงหาผลประโยชน์ ใช้ระบบแข่งขัน ระบบทุนนิยม ระบบวัตถุนิยม และทำให้สังคมในปัจจุบันนี้ กลายเป็นสังคมบริโภคนิยม คนในยุคปัจจุบัน จึงต้องมุ่งหาผลประโยชน์ และหาวัตถุมาเสพให้มากที่สุดไม่ว่าจะด้วยวิธีการใด ๆ ก็ตาม *มานะ* ความต้องการอำนาจหรือความยิ่งใหญ่ในด้านต่าง ๆ ความต้องการครอบงำโลก และ *ทิฐิ* ความเชื่อ ความเห็น ความยึดถือในแนวความคิด ลัทธินิยม อุดมการณ์ ศาสนา มองว่า สิ่งที่ตัวเองเห็นหรือยึดถือเท่านั้นเป็นจริง ถูกต้อง

การจัดระเบียบทางด้านเศรษฐศาสตร์

เศรษฐศาสตร์เป็นสิ่งที่มีความสำคัญในการกำหนดกิจกรรมในชีวิตของมนุษย์ในปัจจุบันเป็นอย่างมาก และเป็นสิ่งที่นำไปสู่ความไร้ระเบียบทั้งในด้านพฤติกรรมและจิตใจของมนุษย์เป็นอย่างมาก พระธรรมปิฎกจึงได้วิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์ก่อนข้างจะมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งจุดเริ่มต้นความสนใจในเศรษฐศาสตร์แนวพุทธจากแนวคิดของชาวตะวันตกคนหนึ่งคือ ชูมาเกอร์(E.F.Schumacher) ที่ได้เขียนหนังสือเล่มหนึ่งคือ *Small is Beautiful* ซึ่งมีผู้แปลเป็นไทยว่า *จิ๋วแต่แจ๋ว*²⁹ ทำให้ท่านได้ขยายความในเรื่องเศรษฐศาสตร์ชาวพุทธชัดเจนมากยิ่งขึ้น³⁰ โดยท่านเห็นว่า เศรษฐศาสตร์ในปัจจุบันนี้มีปัญหาอย่างน้อย 4 ประการ คือ

²⁷ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). *พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ 21*. พิมพ์ครั้งที่ 7, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, 2537), หน้า 20-21 และโปรดดู. พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). *สิทธิมนุษยชน : สร้างสันติสุขหรือสลายสังคม*. (กรุงเทพมหานคร : กระทรวงการต่างประเทศ, 2541).

²⁸ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). *การศึกษาเพื่อสันติภาพ*. พิมพ์ครั้งที่ 6, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, 2540), หน้า 18 - 20

³⁰ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). *เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ*. (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2531) และ *เศรษฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์*. (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538) เป็นต้น

ประการแรก เศรษฐศาสตร์ก็เช่นเดียวกับวิชาการอื่น ๆ ในปัจจุบัน ที่แยกตัวเองออกมาโดดเดี่ยวเป็นผู้มีความชำนาญพิเศษเฉพาะด้าน (Specialization) โดยการพิจารณากิจกรรมของมนุษย์เฉพาะในแง่ที่เกี่ยวกับวิชาการของตนเอง และตัดนัยหรือความหมายอื่น ๆ ที่ไม่ใช่เรื่องทางเศรษฐกิจออกไปเสีย “การที่เศรษฐศาสตร์แยกตัวออกมาโดดเดี่ยวอย่างนี้แหละ นับว่าเป็นสาเหตุสำคัญที่ได้ทำให้เกิดปัญหาขึ้นมา” ซึ่งท่านมองจากแง่มุมของพระพุทธศาสนาว่า

“เศรษฐศาสตร์แนวพุทธไม่แยกโดดเดี่ยวจากความรู้และความชัดเจนด้านอื่น ๆ ของมนุษย์ กิจกรรมทางเศรษฐกิจไม่แยกโดดเดี่ยวจากกิจกรรมด้านอื่น ๆ ในการแก้ปัญหาของมนุษย์ เพราะฉะนั้น เศรษฐศาสตร์ไม่เป็นศาสตร์ที่เสร็จสิ้นในตัวโดยลำพัง แต่อิงอาศัยกันกับวิชาการด้านอื่น ๆ ในระบบความสัมพันธ์ของชีวิตและสังคม”³¹

ประการที่สอง เศรษฐศาสตร์ไม่เป็นอิสระจากจริยธรรม แต่ไม่ใส่ใจจริยธรรม ทั้งนี้เพราะเศรษฐศาสตร์สนใจเฉพาะในเรื่องกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เป็นเรื่องของการผลิต การจำหน่ายจ่ายแจกและการบริโภคเท่านั้น แต่ไม่สนใจและใส่ใจในเรื่องคุณค่าและจริยธรรม ทั้งที่เป็นสิ่งที่มีค่าในทางเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก

“ฉะนั้น คุณค่าทางจิตใจเหล่านี้ จึงเป็นตัวแปรในทางเศรษฐกิจได้ทั้งสิ้น ซึ่งเราก็เห็นกันชัด ๆ ว่า ความขยัน ความซื่อสัตย์ ความรักงาน ความตรงต่อเวลา มีผลต่อสิ่งที่เราเรียกว่า *productivity* คือ การเพิ่มผลผลิต รวมทั้ง *efficiency* คือ ความมีประสิทธิภาพเป็นอย่างมาก...”³²

ประการที่สาม เศรษฐศาสตร์ไม่อาจจะเป็น แต่อยากจะเป็นวิทยาศาสตร์ พระธรรมปิฎกอ้างว่า เศรษฐศาสตร์นั้นพยายามบอกตัวเองว่า เป็นสังคมศาสตร์ที่เป็นวิทยาศาสตร์มากที่สุด เพราะเอาแต่สิ่งที่วัดได้ คำนวณได้ จนเรียกว่า เป็นศาสตร์แห่งตัวเลข มีแต่สมการล้วน ๆ เศรษฐศาสตร์จึงตัดเรื่องคุณค่าที่เป็นนามธรรมออกไปให้หมด เพราะคำนวณไม่ได้ และทำตนให้เป็นศาสตร์ที่เป็นอิสระ (value-free) ปราศจากคุณค่า ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว “เศรษฐศาสตร์เป็นสังคมศาสตร์ที่ขึ้นต่อ *value* มากที่สุด จนเรียกว่าเป็น *value-dependent* มากที่สุดในบรรดาสังคมศาสตร์ทั้งหลาย” เศรษฐศาสตร์จึงไม่สามารถเป็นวิทยาศาสตร์ได้อย่างแท้จริง หรือถ้าเป็นวิทยาศาสตร์ก็เป็นวิทยาศาสตร์ที่ออกจะคับแคบและผิวเผินเป็นอย่างมากเลยทีเดียว

ประการสุดท้าย เศรษฐศาสตร์ขาดความชัดเจนเกี่ยวกับความเข้าใจในธรรมชาติของมนุษย์ โดยมองเฉพาะธรรมชาติความต้องการของมนุษย์แต่เพียงด้านเดียว โดยไม่คำนึงถึงคุณภาพความต้องการของมนุษย์ซึ่งเป็นธรรมชาติประการหนึ่ง ซึ่งธรรมชาติของมนุษย์นี้จะนำไปสู่แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ที่สำคัญคือ เรื่องความต้องการของมนุษย์ การบริโภค งานและการทำงาน การแข่งขันและความร่วมมือ และการผลิต ในขณะที่เศรษฐศาสตร์แนวพุทธนั้น เป็นศาสตร์ที่ทำความเข้าใจในธรรมชาติของมนุษย์ และเน้นหลักในการดำเนินชีวิตที่เป็นทางสายกลาง เรียกว่า “เศรษฐศาสตร์สายกลาง” หรือ “เศรษฐศาสตร์มีขมิ้นมาปฏิบัติ” มุ่งเน้นการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง เกิดความพอดี โดยมีความพอดีหรือทางสายกลางทางเศรษฐกิจอยู่ที่ “จุดที่คุณภาพชีวิตกับความพึงพอใจมาบรรจบกัน”

นอกจากนี้แล้ว พระธรรมปิฎกยังเห็นว่า “กิจกรรมในทางเศรษฐกิจนี้ เป็น *means* คือ มรรคา ไม่ใช่เป็น *end* หรือจุดหมายในตัวเอง ผลที่ต้องการในทางเศรษฐศาสตร์ไม่ใช่จุดหมายในตัวของมันเอง แต่เป็นมรรคา คือเป็นฐานสนับสนุนกระบวนการพัฒนาตนของมนุษย์ เพื่อชีวิตที่ดียิ่งขึ้น”³³

³¹ เรื่องเดียวกัน. หน้า 7 – 8.

³² เรื่องเดียวกัน. หน้า 13 – 15.

โดยนัยนี้ เศรษฐศาสตร์ทั่วไปกับเศรษฐศาสตร์ตามแนวพุทธ จึงมีความแตกต่างกัน อย่างน้อยที่สุดก็บนฐานแนวความคิดที่มองสิ่งต่าง ๆ อย่างเชื่อมโยงและครอบคลุมองค์ประกอบอื่น ๆ การที่เศรษฐศาสตร์จะก่อให้เกิดผลประโยชน์และการสร้างสรรค์อย่างแท้จริงต่อมนุษยชาติจึงต้องเปลี่ยนแนวความคิดใหม่ ที่มององค์ประกอบต่างๆ อย่างรอบด้านมากยิ่งขึ้น และมีความรู้ความเข้าใจในธรรมชาติของมนุษย์อย่างแท้จริง

การจัดระเบียบสังคมไทยสู่การจัดระเบียบโลกใหม่

ปัญหาและวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ที่มนุษย์ประสบอยู่ในปัจจุบันนี้ในส่วนต่าง ๆ ของโลก มีลักษณะที่เชื่อมโยงถึงกันและกัน ที่เรียกว่าเป็นกระแสโลกาภิวัตน์ จะเห็นได้ว่า เป็นภาวะที่บ่งชี้ถึงการพัฒนาที่มีปัญหา อันเกิดจากฐานความคิด ความเชื่อและการทำกิจกรรมของมนุษย์ที่ไม่เป็นไปในทางพัฒนาชีวิต สังคม และธรรมชาติแวดล้อม อันมีประเทศตะวันตกเป็นแบบอย่าง สังคมไทยในฐานะประเทศที่กำลังก้าวอย่างตามแบบอย่างตะวันตกจึงประสบกับวิกฤตการณ์ต่าง ๆ อย่างที่ตะวันตกกำลังเผชิญหน้า ในขณะที่เดียวกัน ปัญหาอื่น ๆ อันเกิดจากการไม่ตระหนักและให้ความสำคัญ ในวัฒนธรรมและคุณค่าทางพระพุทธศาสนาที่เป็นแหล่งคำสอนและแหล่งในการกำหนดโลกทัศน์และคุณค่าทางสังคม ทำให้สังคมไทยมีปัญหาเพิ่มขึ้นอีกเท่าตัว ความพยายามในการวิเคราะห์ปัญหาของสังคมโลกยุคใหม่ของพระธรรมปิฎก นอกจากจะให้สังคมไทยได้ตระหนักถึงก้าวอย่างที่ดำเนินตามแบบอย่างตะวันตกแล้ว ท่านยังได้กระตุ้นให้มนุษย์เราได้แสวงหาทางออกใหม่ที่สามารถไปพ้นจากวิกฤตการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ การจัดระเบียบสังคมไทยบนพื้นฐานของพระพุทธศาสนาที่พระธรรมปิฎกนำเสนอ นั้น ไม่เพียงแต่จะเป็นทางออกของสังคมไทยในโลกยุคใหม่เท่านั้น หากแต่เป็นแนวทางในการจัดระเบียบของสังคมโลกยุคปัจจุบัน อันจะนำไปสู่การสร้างสรรค์สังคมที่ยั่งยืนอีกด้วย